

การศึกษาจิตรกรรมพุทธศิลป์ในฐานะสื่อความหมายของอนุสสติ 6

A Study of Buddhist Paintings as Media Implied to Six Recollections

¹นวลวรรณ พูนวสุพลฉัตร และ ²ทรงวิทย์ แก้วศรี

¹Nuarhnwan Punwasuponchat and ²Songvit Kaeosri

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

E-mail: nuanwan.phun@mcu.ac.th

Received June 21, 2022; Revised October 9, 2022; Accepted October 15, 2022

บทคัดย่อ

จิตรกรรมพุทธศิลป์ คือผลงานการเขียนภาพลงบนพื้นผิววัสดุรองรับ เพื่อให้เกิดเป็นเรื่องราว และความงดงามตามความนึกคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา มีลักษณะ 2 มิติ คือความกว้างและความยาว ตามหลักพระพุทธศาสนานั้นมุ่งสอนให้บุคคลเว้นความชั่ว ทำแต่ความดี และทำจิตใจให้ผ่องใส มีความมักน้อยสันโดษ และประพฤติน่าเลื่อมใส เมื่อจิตรกรรมเป็นงานทัศนศิลป์ จึงควรเป็นสื่อให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยและความดีที่ตนบำเพ็ญมา ตลอดจนมองเห็นคุณธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นเทวดา ก็นับว่าเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงเรียกว่าอนุสสติ 6 ประกอบด้วยพุทธานุสสติ อัมมานุสสติ สังฆานุสสติ สีลानุสสติ จาคานุสสติ เทวดานุสสติ อันเป็นเหตุที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส ศรัทธา เกิดปีติปราโมทย์ น้อมนำหลักธรรมมาปฏิบัติเพื่อขัดเกลาจิตใจ และบรรลุอริยธรรมอันสูงส่งโดยลำดับ ซึ่งจิตรกรรมพุทธศิลป์ที่สร้างสรรค์ให้สอดคล้องกับอนุสสติ 6 จะเกิดประโยชน์สูงสุดทั้งแก่ชาติ พระศาสนา และประชาชนโดยส่วนรวม

คำสำคัญ: จิตรกรรมพุทธศิลป์; อนุสสติ 6; พระพุทธศาสนา

Abstract

Buddhist paintings are the works of drawing on materials' surfaces to tell the story and beauty as imagined about Buddhist significations with two dimensions of width and length. Principally, Buddhism teaches people not to do any evil, to do good, and to purify the mind through simplicity, contentment, and getting rid of defilements. As painting is a visual art, it would

be a medium of recollection toward the Triple Gems—the Buddha, the Doctrine, and the Sangha—as well as the merits they have done, including the virtue leading one to birth as a deity. Actually, the objects of recollection are the Buddha, the Dhamma, the Sangha, morality, liberation, and deities. All these are the bases of faith, confidence, and joy that lead them to lead a life of right practice until their attainment. Thus, Buddhist paintings should be created in accordance with the six recollections for the sake of the nation, Buddhism, and the public as a whole.

Keywords: Buddhist Painting; Six recollections; Buddhism

บทนำ

จิตรกรรม (Painting) หมายถึงศิลปะที่เกี่ยวกับการเขียนภาพ โดยใช้สีระบาย ป้าย หยดสี และอื่นๆ ลงบนพื้นผิวของวัสดุรองรับ เพื่อให้เกิดเป็นเรื่องราวและความงดงามตามความนึกคิด จินตนาการของศิลปิน ผลงานมีลักษณะ 2 มิติ คือความกว้างและความยาว (ราชบัณฑิตยสถาน, 2555) จิตรกรรมเป็นสาขาวิชาหนึ่งของทัศนศิลป์ (Vision Art) ซึ่งว่าด้วยศิลปะที่รับรู้ด้วยการเห็น ได้แก่จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ภาพพิมพ์ และงานสร้างสรรค์ที่นำส่วนประกอบต่างๆ คือจุด เส้น น้ำหนัก ที่ว่าง รูปร่าง รูปทรง สี มิติ และลักษณะพื้นผิวมาจัดแสดงเป็นภาพ การสอนทัศนศิลป์ ควรเน้นความคิดสร้างสรรค์ จินตนาการ การแสดงออก โดยใช้เทคนิคและวัสดุอุปกรณ์ถ่ายทอดความคิด อารมณ์ ความรู้สึก ผ่านผลงานทัศนศิลป์

จากนิยามข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า ทัศนศิลป์ซึ่งก็รวมถึงจิตรกรรมด้วย เป็นผลผลิตจากการสร้างสรรค์ผลงาน ที่ศิลปินต้องการแสดงออกถึงความคิด อารมณ์ ความรู้สึก โดยมีความมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นเป็นสื่อการเรียนรู้ หรือเพื่อความประโลมใจ เป็นต้น เป็นวิธีการปฏิบัติตามวิถีแห่งปัญญา คือ “คิดถูกวิธี คิดมีระเบียบ คิดมีเหตุผล คิดด้านกุศล” เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของตน (พระครูภาวนาโสภิต และบุญญาดา ประภัสร์สิริ, 2564) หากจะพิจารณาถึงปริมาณการสร้างสรรคจิตรกรรมจากอดีตถึงปัจจุบัน พอจะประเมินได้ว่า จิตรกรรมพุทธศิลป์ คือที่เกี่ยวข้องหรือนับเนื่องในพระพุทธศาสนามีมากที่สุด เริ่มจากจิตรกรรมไทยประเพณี ปรากฏเป็นจิตรกรรมฝาผนังของโบสถ์วิหารการเปรียญต่างๆ ตู๋หีบพระธรรม ภาพพระบฏ และภาพประกอบในหนังสือไตรภูมิ เป็นต้น (พระชลญาณมุนี ธมฺมโกชฺโช, 2565) เกิดมีจิตรกรรมไทยประยุกต์ จนถึงจิตรกรรมนามธรรม (Abstract) ซึ่งอาจจะจัดเป็นจิตรกรรมร่วมสมัย (Contemporary Paintings) อย่างไรก็ดี ศิลปินไทยส่วนใหญ่ก็ยังรังสรรคจิตรกรรมพุทธศิลป์มายาวอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

จิตรกรรมพุทธศิลป์ดังกล่าว เมื่อศึกษาและวิเคราะห์ในองค์รวมแล้ว สามารถสังเคราะห์สื่อแสดงความหมายในอนุสสติ 6 ได้อย่างครบถ้วน ดังจะกล่าวต่อไปนี้

จิตรกรรมในพระพุทธศาสนา

เป็นที่เข้าใจว่ามนุษย์รู้จักการเขียนภาพมาแต่ดึกดำบรรพ์ คือพร้อมกับการเกิดของมนุษยชาติ จากหลักฐานที่ค้นพบภาพเขียนสีตามเชิงผาและถ้ำต่างๆ เกิดขึ้นหลายพันปีก่อนพุทธกาล แม้แต่ในดินแดนไทย เช่นภาพคนและสัตว์ที่ผนังถ้ำผาแต้ม ในอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี หรือแม้แต่ภาพเขียนสีเป็นลวดลายบนภาชนะเช่นหม้อและไหที่หมู่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี ที่มีอายุเก่าแก่มากกว่า 8,000 ปี ในคัมภีร์อภินววรรณา มีศัพท์ 2 ศัพท์ ที่หมายถึงช่างเขียนคือจิตรกร ได้แก่ **รงคาชีว** - อาชีพเขียนสี (รงค = รงค์ แปลว่าสี เช่นเบญจรงค์ - ห้าสี) อีกคำหนึ่งคือ **จิตตการ** - ช่างเขียน จิตรกร (บาลีใช้จิตรการ ไทยใช้จิตรกร) ดังตัวอย่างประโยคที่ว่า กุสลา จิตตการา นานุปการา จิตตกรรมานิ กรีสสุ - จิตรกรผู้ฉลาดพากันเขียนภาพจิตรกรรมอย่างหลากหลาย (พระมหาสมปอง มุทิโต, 2547) พึงสังเกตว่า จิตร สะกดอย่างสันสกฤต ส่วน จิตต สะกดอย่างบาลี แปลว่าสวยงาม ไทยใช้ตามสันสกฤต

ในพระวินัยปิฎก มีกล่าวถึงจิตรกรรม 3 แห่ง คือ

1. ในจุฬวรรค กล่าวถึงพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ให้ช่างเขียนภาพจิตรกรรม คือ ภาพสตรี ภาพบุรุษ ในวิหาร คนทั้งหลายเดินเที่ยวชมเห็นเข้าจึงพากันตำหนิติเตียนว่า “เหมือนคฤหัสถ์บริโภคคาม”

เมื่อภิกษุทั้งหลายนำความเรื่องนี้ไปกราบทูลให้พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงทราบ ตรัสรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงให้ช่างเขียนภาพจิตรกรรม คือภาพสตรี ภาพบุรุษ รูปใดให้เขียน ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตภาพลวดลายดอกไม้ ภาพลวดลายเถาวัลย์ ภาพลวดลายพุ่มมิ่งกร ภาพลวดลายดอกจอก” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

2. ในภิกขุณีวินัยกัณฑ์ กล่าวถึงการจัดแสดงภาพจิตรกรรม ณ หอจิตรกรรม ภายในบริเวณพระราชอุทยานของพระเจ้าปเสนทิโกศล กรุงสาวัตถี คนทั้งหลายพากันไปดู แม้พวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์ก็ไปดูหอจิตรกรรมนั้นด้วย ชาวบ้านพากันตำหนิติเตียนว่า “เหมือนหญิงคฤหัสถ์ผู้บริโภคคาม”

พวกภิกษุณีเหล่าอื่นจึงนำความเรื่องนี้ไปเรียนภิกษุทั้งหลายทราบ ภิกษุเหล่านั้นจึงนำความไปกราบทูลให้พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงทราบ ตรัสตำหนิว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไฉนพวกภิกษุณีฉัพพัคคีย์จึงไปดูหอจิตรกรรมเล่า ภิกษุทั้งหลาย การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำให้คนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย ที่จริงกลับจะทำให้คนที่ไม่เลื่อมใสก็ไม่เลื่อมใสไปเลย คนที่เลื่อมใสอยู่แล้วบางพวกก็จะกลายเป็นอื่นไป” แล้วจึงรับสั่งให้ภิกษุณีทั้งหลายยกกลีขาบทนี้ขึ้นแสดง (คือบัญญัติสิกขาบท) ดังนี้ “ก็ภิกษุณีใดไปดูโรงละครหลวง หอจิตรกรรม สวนสาธารณะ อุทยานหรือสระโบกขรณี ต้องอาบัติปาจิตตีย์” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จะเห็นได้ว่า ในที่นี้พระพุทธเจ้าทรงห้ามการเข้าไปชมการขับร้องประโคมดนตรีในโรงมหรสพ หลวง หรือหอจิตรกรรม (ไทยใช้ “หอศิลป์”) ตลอดจนสวนสาธารณะต่างๆ เพราะเป็นข้าศึกต่อการประพฤติพรหมจรรย์ เป็นที่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ทั้งอาจเป็นแหล่งมั่วสุมหรือยั่วยุดทางกามารมณ์ด้วย

3. ในวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค 2 ตอนว่าด้วยการเย็บจีวรให้ภิกษุณี แห่งโอวาทวรรค ลิกขาบท ข้อที่ 6 กล่าวถึงพระอุทายี (อีกชื่อหนึ่งคือลาพูทายี) ช่วยเย็บจีวรให้นางภิกษุณี ซึ่งก่อนบวชเป็นภรรยาของท่านมาก่อน เย็บแล้วย้อม เรียบร้อยดีแล้ว เขียนภาพตามจินตนาการตรงกลางผืนแล้วพับเก็บไว้ ได้มอบให้ภิกษุณีโดยสั่งว่าให้ห่มจีวรต่อเมื่อเดินตามภิกษุณีอื่นๆ ในคราวไปรับฟังโอวาทจากภิกษุ เมื่อชาวบ้านเห็นภาพนั้นต่างตำหนิตติเตียนโพนทะนาว่า “พวกภิกษุณีไม่กลัวบาป ใจถึง ไร้ยางอาย จนถึงกับได้เขียนภาพตามจินตนาการไว้ที่จีวร” พวกภิกษุณีจึงสอบถามเรื่องราว ทราบว่าพระอุทายีเป็นคนเขียนภาพ จึงกล่าวว่า “ภาพตามจินตนาการประเภทนี้ ถึงพวกนักเลงตัดช่องย่องเบา ไม่กลัวบาป ก็ยังไม่เห็นว่างาม ไฉนพระอุทายีจึงเห็นว่างามเล่า” แล้วนำความไปเรียนให้ภิกษุทั้งหลายทราบ พวกภิกษุจึงนำความไปกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ จึงทรงสั่งให้ประชุมสงฆ์แล้วบัญญัติลิกขาบทห้ามในเรื่องนี้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

อาจมีผู้สงสัยว่า “ภาพตามจินตนาการ” คือภาพอะไร คัมภีร์สมันตปาสาทิกาอรรถกถาพระวินัยอธิบายว่า ได้แก่ภาพชายหญิงเปลือยร่างกายร่วมประเวณีกัน ความจริงภิกษุ (พระลาพูทายี) รูปนี้กับภิกษุณีสั่งกล่าว เมื่อก่อนบวชก็เป็นสามีภรรยา กัน บวชแล้วก็สร้างความเสื่อมเสียให้แก่วงการสงฆ์มากมาย โดยเฉพาะพระอุทายีหรือลาพูทายีรูปนี้ เป็นเรื่องเสื่อมเสียทางเพศทั้งกับภิกษุณีและหญิงคฤหัสถ์อีกหลายคน ทำให้เป็นต้นบัญญัติในหลายลิกขาบท

อนุสสติ

อนุสสติ ตามศัพท์แปลว่าความระลึกถึง หรืออารมณ์ที่ควรระลึกถึงเนืองๆ มีทั้งพิสดาร 10 ข้อ เหมาะสำหรับภิกษุ และพอประมาณ 6 ข้อ เหมาะสำหรับบุคคลธรรมดาทั่วไป มีดังต่อไปนี้

อนุสสติ 10

ในเอกกนิบาต อังคุตตรนิกาย ตอนว่าด้วยเอกธัมมบาลี - บาลีว่าด้วยธรรมอันเป็นเอก ปฐมวรรคหมวดที่ 1 พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทำอันเอกที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายอย่างที่สุด เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน” และได้ตรัสแสดงต่อไปว่า ธรรมอันเป็นเอกหมวดนี้ ได้แก่ อนุสสติ 10 ประการ คือ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

1) พุธานุสสติ	- การระลึกถึงพระพุทธเจ้า
2) ธัมมานุสสติ	- การระลึกถึงพระธรรม
3) สังฆานุสสติ	- การระลึกถึงพระสงฆ์
4) สีลานุสสติ	- การระลึกถึงศีล

5) จาคานุสสติ	- การระลึกถึงการบริจาค
6) เทวดานุสสติ	- การระลึกถึงเทวดา
7) อานาปานุสสติ	- สติกำหนดลมหายใจเข้าออก
8) มรณานุสสติ	- การระลึกถึงความตาย
9) กายคตาสติ	- สติอันไปในกาย
10) อุปสมานุสสติ	- การระลึกถึงธรรมเป็นที่สงบ

คัมภีร์วิสุทธิมรรค ปรีเฉพที่ 7 ว่าด้วย ฉอนุสสตินิเทศ กล่าวถึงอนุสสติ 6 แต่นำเรื่องด้วยอนุสสติ 10 ประการมาตั้งก่อน พระพุทธโฆสจารย์ (2554) อธิบายไว้ว่า

สตินั้นเอง ชื่อว่า อนุสสติ เพราะเกิดขึ้นบ่อยๆ อีกอย่างหนึ่ง สติอันสมควรแก่กุศลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา เพราะเป็นไปในฐานอันควรจะเป็นไป แม้เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า อนุสสติ

1. ความระลึกเนื่องๆ เกิดขึ้นปรารภพระพุทธเจ้า ชื่อว่า พุทธานุสสติ คำนี้เป็นชื่อของสติอันมีพระพุทธคุณเป็นอารมณ์
2. ความระลึกเนื่องๆ เกิดขึ้นปรารภพระธรรม ชื่อว่า ธัมมานุสสติ คำนี้เป็นชื่อของสติอันมีพระธรรมคุณเป็นอารมณ์ มีธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้วเป็นต้น
3. ความระลึกเนื่องๆ เกิดขึ้นปรารภพระสงฆ์ ชื่อว่า สังฆานุสสติ คำนี้เป็นชื่อของสติอันมีพระสงฆ์คุณเป็นอารมณ์ มีความเป็นผู้ปฏิบัติดีเป็นต้น
4. ความระลึกเนื่องๆ เกิดขึ้นปรารภศิลปะ ชื่อว่า สีลานุสสติ คำนี้เป็นชื่อของสติอันมีคุณแห่งศีลเป็นอารมณ์ มีความเป็นของไม่ขาดเป็นต้น
5. ความระลึกเนื่องๆ เกิดขึ้นปรารภการบริจาค ชื่อว่า จาคานุสสติ คำนี้เป็นชื่อของสติอันมีคุณแห่งการบริจาคเป็นอารมณ์ มีความเป็นผู้เสียสละอย่างเด็ดขาดเป็นต้น
6. ความระลึกเนื่องๆ เกิดขึ้นปรารภเทวดา ชื่อว่า เทวดานุสสติ คำนี้เป็นชื่อของสติอันมีคุณคือศรัทธาเป็นต้นของตน โดยตั้งเทวดาทิ้งหลายไว้ในฐานเป็นพยานเป็นอารมณ์
7. ความระลึกเนื่องๆ เกิดขึ้นปรารภมรณะ ชื่อว่า มรณานุสสติ คำนี้เป็นชื่อของสติอันมีความขาดแห่งอินทรีย์คือชีวิตเป็นอารมณ์
8. สติอันนึกถึงซึ่งรูปร่างอันต่างด้วยผมเป็นต้น หรือสติอันนึกไปในกาย ชื่อว่า กายคตาสติ นั้นด้วย นึกถึงซึ่งรูปร่างหรือนึกไปในกายด้วย ชื่อว่า กายคตาสติ แทนที่จะกล่าวว่า กายคตาสติ กล่าวเสียว่า กายคตาสติ เพราะไม่ทำรัสสะ คำนี้เป็นชื่อของสติอันมีนิमित คือขึ้นส่วนของกายมีผมเป็นต้นเป็นอารมณ์
9. ความระลึกเกิดขึ้นปรารภลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ชื่อว่า อานาปานุสสติ คำนี้เป็นชื่อของสติอันมีนิमितคือลมหายใจเข้าและลมหายใจออกเป็นอารมณ์
10. ความระลึกเนื่องๆ เกิดขึ้นปรารภความสงบ ชื่อว่า อุปสมานุสสติ คำนี้เป็นชื่อของสติอันมีนิพพานอันเป็นที่สงบทุกข์ทั้งปวงเป็นอารมณ์

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2559) อธิบายสรุปได้ว่า อนุสสติข้อ 1-3 ให้ระลึกถึงคุณบทรูปพระคุณของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสแล้วนำมามาประพฤติปฏิบัติตาม รวมทั้งข้อ 6 เทวดาอนุสสติ คือนึกถึงความดีที่ทำให้บุคคลไปเกิดเป็นเทวดาได้ ข้อ 3-4 เป็นการระลึกถึงศีลคือความประพฤติของตน และการบริจาคคือความเสียสละของตนเอง เพื่อปลื้มใจ อิ่มใจ มีกำลังใจ ทำความดีให้ยิ่งขึ้น ข้อ 7 มรณัสสติ นึกถึงความตายว่าเป็นธรรมดาที่ทุกคนเกิดมาต้องตาย จะได้ไม่ประมาท ควรเร่งรีบทำความดีเสีย ข้อ 8 กายคตาสติ พิจารณากายเราไม่สะอาด ไม่งาม น่ารังเกียจ จะได้ไม่หลงรูปหรือมัวเมา ข้อ 9-10 เป็นการกำหนดลมหายใจเข้าออกและธรรมเป็นที่สงบเพื่อระงับกิเลสบรรลุประนิพพานเป็นที่สุด

อนุสสติ 6

อนุสสติ 6 พระพุทธเจ้าแสดงไว้ในฉกนิบาต อังคุตตรนิกาย ซึ่งตรงกับ 6 ข้อแรกของอนุสสติ 10 ซึ่งเหมาะแก่บุคคลทุกระดับ แต่หากปฏิบัติจริงจังก้ทำให้บรรลุถึงพระนิพพานได้ด้วย

อนุสสติ 3 ข้อแรกคือพุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ และสังฆานุสสติ เป็นการระลึกถึงพระรัตนตรัยคือรัตนะ ได้แก่แก้วอันประเสริฐ หรือสิ่งล้ำค่า 3 ประการ ซึ่งเป็นหลักที่เคารพบูชาสูงสุดของพุทธศาสนิกชนด้วย นอกจากนี้ อนุสสติ 3 ข้อแรกยังเชื่อมโยงกับอนุตตรียะ 6 คือ ภาวะอันยอดเยี่ยม สิ่งที่ยอดเยี่ยม ได้แก่ทัสสนานุตตรียะ - การเห็นอันเยี่ยม, สวณานุตตรียะ - การฟังอันเยี่ยม, ลาภานุตตรียะ - การได้ (ศรัทธา) อันเยี่ยม, ลิกขานุตตรียะ - การศึกษา (ศีล สมาธิ ปัญญา) อันเยี่ยม, ปาโรจเรียนุตตรียะ (การบำรุงพระพุทธและพระธรรม) อันเยี่ยม และอนุสตตานุตตรียะ - การระลึกอันเยี่ยม โดยสรุปคือการเห็น การฟัง การได้ยิน การศึกษา การช่วยรับใช้ และการรำลึก ที่จะนำไปเพื่อความบริสุทธิ์ล่องพ้นโสกะ ปริเทวะ ดับสูญทุกข์ โทมนัส เพื่อบรรลุญาณธรรม ทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน

อนึ่ง พระพุทธเจ้ายังได้ทรงยกตัวอย่างบุคคลที่เลื่อมใสในพระองค์ เป็นผู้เชื่อมั่นในพระองค์ เห็นอมตธรรม ทำให้แจ้งอมตธรรม ว่าประกอบด้วยสุทัตตอนาถปิณฑิกคหบดี จิตตคหบดี ชาวเมืองมัจฉิกา สันถ์ หัตถคหบดี หัตถคคหบดีชาวเมืองอาฬวี เจ้าศากยะพระนามว่ามหานามะ อุกคคหบดี ชาวเมืองเวสาลี สุรธัมพัฏฐคหบดี หมอชีวกโกมารภัจ นกุลบิดาคหบดี ตวกัณณคคหบดี ปุรณคคหบดี อิลิตตคคหบดี สันถานคคหบดี วิชัยคคหบดี วัชชียมหิตคคหบดี เมณฑกคคหบดี วาเสฏฐอุบาสก อริฏฐอุบาสก สาทตอุบาสก ประกอบด้วยธรรม 6 ประการ เป็นผู้เชื่อมั่นในพระตถาคต กล่าวคือมีจิตตั้งมั่นดี หมดความสงสัยในพระคุณของพระพุทธเจ้า เห็นอมตธรรม ทำให้แจ้งอมตธรรมอยู่ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ในฉกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระธรรมสังคหคจารย์ ท่านจัดอนุสสติ 6 ไว้ในหลักธรรม 6 ประการ (ฉกคะ) ด้วย หากภิกษุเจริญธรรม 6 ประการ ได้แก่

- เพื่อรู้อย่าง
- เพื่อความสิ้น
- เพื่อละ
- เพื่อความสิ้นไปแห่ง
- เพื่อความเสื่อมไปแห่ง
- เพื่อความวายไปแห่ง
- เพื่อความดับไฟแห่ง
- เพื่อความสละ
- เพื่อความสละคืน

กิลเลส 16 ประการ (ราคะ-ปมาทะ) ท่านเรียกว่าอุปกิเลส หรือจิตตอุปกิเลส เป็นธรรมเครื่องเศร้าหมอง คือสิ่งที่ทำให้จิตเศร้าหมอง ชุ่มมัว รับคุณธรรมได้ยาก ดุจผ้าเปรอะเปื้อนสกปรก ย้อมไม่ได้ดี พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายไว้โดยพิสดารในวัฏฏปมสูตร แห่งมุลปัณฑนาสกั มัชฌิมนิกาย ในพระสูตรต้นตปิฎก ความตั้งมั่นแห่งพระพุทธศาสนาย่อมยืนอยู่บนเสาหลักหรือตอม่อของพระสัทธรรม 3 อัน ได้แก่ปริยัติสัทธรรม ปฏิบัติสัทธรรม และอริยมสัทธรรม (ปฏิเวธสัทธรรม) และพระสัทธรรมทั้ง 3 ประการนี้ จะเป็นไปได้เพราะอาศัยพระศาสดา พระธรรม และพระสงฆ์สาวก เป็นพลจักรขับเคลื่อนให้ เป็นไป หากพุทธบริษัทคือภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ไม่มีความเคารพยำเกรงในพระศาสดา พระธรรม พระสงฆ์ ลึกซึ้งและไม่มีความเคารพยำเกรงในกันและกัน ก็จะเป็นเหตุให้พระสัทธรรมดำรงอยู่ไม่ นาน

ดังนั้น ความเลื่อมใสศรัทธา ความระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นต้น จึงมีความหมายต่อพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก หากจะเปรียบพระพุทธเป็นพ่อ พระธรรมเป็นแม่ พระสงฆ์ เป็นพี่ของพุทธศาสนิกชนทั้งปวง การสรรคสร้างสิ่งใดหากมุ่งหมายและเป็นไปเพื่ออนุสสติข้อใดข้อหนึ่ง หรือหลายข้อในอนุสสติ 6-10 ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการจรโลงพระพุทธานุสสติ

การสังเคราะห์จิตรกรรมพุทธศิลป์ในอนุสสติ 6

ก่อนที่จะสังเคราะห์บูรณาการจิตรกรรมพุทธศิลป์กับอนุสสติ 6 ควรต้องทำความเข้าใจให้ถ่องแท้ถึง หลักการของพระพุทธานุสสติในเบื้องต้น 3 ประการ คือ

1. หลักคำสอนทางพระพุทธานุสสติโดยทั่วไป ซึ่งสรุปลงในโอวาทปาติโมกข์ 3 ประการ คือ (1) ไม่ทำความชั่วทั้งปวง (2) ทำแต่ความดี และ (3) ทำใจของตนให้สะอาดบริสุทธิ์ นี่เป็นหลักการกว้างๆ แต่เมื่อสรุปแล้วก็สังเคราะห์ในอริยมรรคมีองค์ 8 หรือไตรสิกขาได้แก่ศีล สมาธิ ปัญญา

2. ผู้เข้ามาขออุปสมบทเป็นภิกษุ (และภิกษุณี) ในพระพุทธศาสนา ต้องประพฤติดพรหมจรรย์ ดังขยายความในพระพุทธดำรัสที่ตรัสดำหนิโทษพระสุทินกัลลทบุตร ผู้เป็นอาทิกัมมิกะแห่งปฐมปาราชิกสิกขา

3. อุบาสกอุบาสิกาทั่วไป ซึ่งเป็นคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ขึ้นต่ำต้องถือศีล 5 คือเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ และเว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ผู้ละเมิดศีล 5 ย่อมเป็นเหตุให้ไปนรก ส่วนผู้ถึงพร้อมด้วยศีล 5 ย่อมไปสู่สวรรค์ อนึ่ง ผู้มีคุณสมบัติคือสมათานศีล 5 แล้ว ชื่อว่าเป็นอุบาสกอุบาสิกา และหากถึงพร้อมด้วยคุณธรรม 5 ประการคือ เป็นผู้มีศรัทธา, มีศีล, ไม่ถืออภิมงคลตื่นข่าว, เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล, ไม่แสวงหาผู้รับทักษิณาทานนอกศาสนา, และทำอุปการะในศาสนาปีก่อน ชื่อว่าเป็นอุบาสกแก้ว อุบาสิกาแก้ว

อุบาสกอุบาสิกาผู้มีศรัทธา อาจสมათานศีล 8 หรือศีลอุโบสถ ซึ่งสูงไปกว่าศีล 5 อีก 3 ข้อคือ (6) เว้นขาดจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล (7) เว้นจากการพ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูกการเล่น อันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ และการตัดทรงดอกไม้ ของหอมและเครื่องลูบไล้ ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง และ (8) เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่หรรษาและฟุ่มเฟือย อานิสงส์ของผู้ถือศีล 8 ย่อมมีผลมาก มีความรุ่งเรืองมาก แผ่ไพศาลมาก ถือว่ามากกว่าผู้ถือศีล 5 มากนัก

เมื่อกล่าวโดยสรุป หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา มุ่งให้บุคคลเป็นผู้มีศีล เพื่อควบคุมกาย วาจา มีสมาธิเพื่อควบคุมจิตใจ เพื่อเป็นใบเบิกทางไปสู่ปัญญา ลุถึงวิปัสสนา รู้จริงเห็นแจ้งตามขั้นตอนแห่งมรรคผลและนิพพานเป็นที่สุด เพราะฉะนั้น ผู้เป็นพุทธศาสนิกชนนอกจากจะเป็นผู้มีศีลมีธรรมแล้ว จะต้องเป็นผู้ฉลาดเฉลียว ซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกว่า “โกศลละ” โกศล 3 คือความเป็นผู้ฉลาด ได้แก่ (1) อายโกศล - ฉลาดในความเจริญ (2) อุปายโกศล - ฉลาดในความเลื่อม (3) อุบายโกศล - ฉลาดในอุบาย หมายความว่าสามารถวิเคราะห์แยกแยะอะไรดี อะไรไม่ดี และเลือกเอาแต่สิ่งที่ดีงามเข้ามาปฏิบัติ

เป็นที่รู้และเข้าใจกันดีว่า มนุษย์ทุกรูปทุกนามมีอินทรีย์ 6 เป็นสถานีรับรู้อารมณ์ระหว่างภายในกับภายนอก อินทรีย์หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า สฬายตนะ - อายตนะ 6 ที่เป็นภายในได้แก่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เป็นภายนอกคู่กันได้แก่รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ เมื่อคู่ใดคู่หนึ่งกระทบกันก็จะเกิดการรับรู้ (วิญญาณ) แล้วก่อให้เกิดความรู้สึกนึกคิดทางอารมณ์ เป็นผลกระทบต่อจิตใจที่คิดตีตดัชั้ว และจากความคิดก็จะยังผลต่อการพูด คือพูดดีพูดชั่ว และเลยไปถึงทำดีทำชั่วด้วย

เรื่องการสำรวมอินทรีย์ พระพุทธเจ้าตรัสสอนภิกษุไว้หลายแห่ง ยกตัวอย่างเช่น ในปารีสุทธิศีล 4 ข้อ 2 ว่าด้วยอินทรีย์สังวรศีล คือความสำรวมอินทรีย์ระวังไม่ให้บาปอกุศลครอบงำเมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทรีย์ทั้ง 6 มีจักขุ เป็นต้น (พระพุทธโฆสาจารย์, 2554) ในนวกภิกขุธรรม 5 ข้อ 2 คืออินทรีย์สังวร สำรวมอินทรีย์ มีสติระวังรักษาใจ มิให้กิเลสคือความยินดียินร้ายเข้ามาครอบงำเมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทรีย์ทั้ง 6 มิเห็นรูปด้วยตา เป็นต้น และในสังวร 5 คือสติสังวร ได้แก่ สำรวมด้วยสติ คือสำรวมอินทรีย์มีจักขุ เป็นต้น ระวังรักษามิให้บาปอกุศลธรรมเข้าครอบงำ เมื่อเห็นรูป เป็นต้น

การที่กล่าวถึงการรับรู้อารมณ์ทางอินทรีย์ 6 หรืออายตนะภายใน 6 มีจักขุเป็นต้น เพราะกระทบกับอินทรีย์ภายนอกหรืออายตนะภายนอก 6 มีรูปเป็นต้น ซึ่งเป็นคู่ที่ 1 สัมพันธ์กับจิตรกรรมซึ่งเป็นภาพคือรูปที่เกิดจากการวาดของจิตรกร บุคคลต่างๆ เมื่อมองดูภาพหรือรูปจิตรกรรม ย่อมเกิดความรู้สึกนึกคิดต่อภาพนั้นแตกต่างกันไป แยกความรู้สึกนึกคิดได้เป็น 3 ทางคือ ชอบ, ถูกใจ, พอใจ (สุขเวทนา) ไม่ชอบ, ไม่ถูกใจ, ไม่พอใจ (ทุกขเวทนา) หรือเฉยๆ เป็นกลางๆ (อทุกขมสุขเวทนา) แยกให้ลึกลงไปอีกเป็นฝ่ายกุศลหรืออกุศลหรืออัพยาทุกต ในแง่ของปุถุชนเมื่อเห็นภาพที่เป็นภาพลามก เช่น บุคคลเปลือยกาย หรือภาพอื่นๆ ที่แสดงออกทางกามารมณ์ จิตก็อาจตก หมกมุ่นอยู่ในอารมณ์นั้นๆ ได้ (ธานี สุวรรณประทีป, 2565) หรือภาพที่แสดงออกมาทางโทสะ ประทุษร้ายกัน หรือโมหะ เช่น ลุ่มหลงในอบายมุข จิตย่อมตก หรือหมกมุ่นในเรื่องเหล่านั้นได้เช่นกัน ในทางตรงข้าม หากได้เห็นภาพที่สื่อไปในทางดีงาม เช่น ถือศีล ให้ทาน เจริญภาวนา ก็อาจทำให้จิตใจผู้ชมชุ่มชื้นเบิกบาน คิดสร้างทางกุศล ประพฤติปฏิบัติอย่างเหมาะสม (พระมหากิตติธัมมัญญ์ สุกิตติเมธี, 2564) แม้แต่ภาพนรกสวรรค์ ก็ทำให้คนกลัวบาปเกรงกรรม หลีกเลี่ยงการทำชั่วเพราะเป็นเหตุให้ตกนรก และทำแต่ความดีเพื่อตายแล้วจะได้ไปสวรรค์ แม้ภาพอสุชะกาศกก็ช่วยทำให้คนสังเวชสลดใจ เจริญมรณัสสติ มีความไม่ประมาทบำเพ็ญความดี หรือ พัฒนาบุคลิกภาพของตนเองให้เกิดความเลื่อมใสต่อผู้พบเห็น (พระสมชาย บัวแก้ว และคณะ, 2564) เร่งทำความเพียร บำเพ็ญตบะเพื่อขัดเกลาจิตใจให้เบาบางจนบรรลุถึงความหลุดพ้น

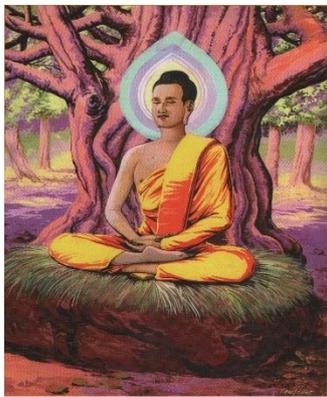
ในตอนต้นที่กล่าวถึงจิตรกรรมในพระวินัยปิฎก แม้พระพุทธเจ้าจะทรงห้ามการเขียนภาพที่มีรูปชายหญิงทั่วไป หมายถึงภาพลามกอุจาดตาเกี่ยวกับการเสพเมถุนกัน และทรงอนุญาตให้เขียนลวดลายเถาว์ลัยและดอกไม้ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ดี เมื่อคำนึงถึงหลักการของพระพุทธศาสนา การเขียนภาพใดๆ ที่ส่งเสริมให้บุคคลมีจิตใจเพื่อองฟูดีงาม มีจิตใจสูงส่ง กระตุ้นเตือนให้อุบายากทำความดี มีการให้ทาน ถือศีลและเจริญภาวนา เป็นต้น ก็ไม่ทรงห้าม ดังนั้น จิตรกรในอดีตเมื่อเขียนภาพจิตรกรรมพุทธศิลป์จึงเป็นเรื่องไตรภูมิ (อบายภูมิ มนุสสภูมิ สวรรคภูมิ) ภาพชาดก ภาพงานบุญประเพณี โดยเฉพาะในปัจจุบัน ที่เขียนภาพจิตรกรรมไทยประยุกต์และแสดงนามธรรม (Abstract) หรือที่เรียกว่าจิตรกรรมร่วมสมัย (Contemporary Paintings) จะเน้นสื่อความหมายปริศนาพระธรรมและพุทธานุภาพมากขึ้น อันแสดงออกถึงความเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัย (Tan & Damnoen, 2020) ยอมรับในหลักคำสอนและนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ดังจิตรกรรมพุทธศิลป์ของหม เวชกร(2558) ที่เป็นบาทฐานก่อให้เกิดอนุสติ 6 ตามลำดับ พอเป็นตัวช่วยอย่างดังต่อไปนี้

1. พุทธานุสสติ

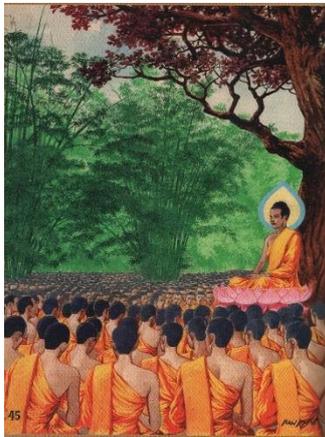
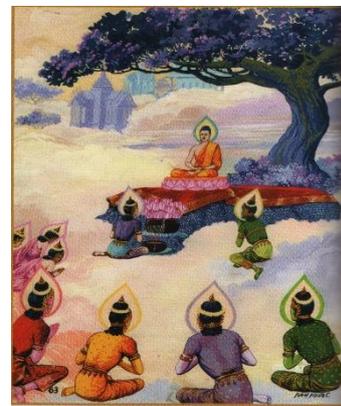
พุทธานุสสติ หมายถึงการระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า ประกอบด้วยพระพุทธคุณ 9 บท คือ อรหัง, สมมาสมพุทโธ, วิชาจรณสมปนโน, สุขโต, โลกวิทู, อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ, สตถาเทวมนุสสานัง, พุทโธ, ภควา

อานิสงส์ของการเจริญพุทธานุสสติ

ก็แหละ ภิกษุผู้ประกอบเนืองๆ ซึ่งพุทธานุสสติก็มีภูมฐานนี้ ย่อมเป็นผู้มีความเคารพ มีความยำเกรงในพระศาสดา ย่อมบรรลुถึงซึ่งความไพบูลย์ด้วยศรัทธา ความไพบูลย์ด้วยสติ ความไพบูลย์ด้วยปัญญา และความไพบูลย์ด้วยบุญ เป็นผู้มากไปด้วยปีติและปราโมทย์ เป็นผู้กำจัดเสียได้ซึ่งโทษภัยอันน่ากลัว เป็นผู้สามารถอดคกลั้นได้ต่อทุกขเวทนา ย่อมได้ความมั่นใจว่าอยู่ร่วมกับพระศาสดา แม้สรีระร่างของภิกษุนั้นอันพุทธานุสสติครอบครองแล้ว ย่อมกลายเป็นสิ่งที่ควรแก่การบูชา เป็นเสมือนเรือนพระเจดีย์สถานฉะนั้น จิตของภิกษุนั้นย่อมแนบไปในพุทธานุสสติแหละถึงคราวที่ประจวบเข้ากับสิ่งที่จะพึงล่วงละเมิด หิริและโอตตปปะย่อมจะปรากฏแก่ภิกษุนั้น เป็นเสมือนเห็นพระศาสดาอยู่ต่อหน้าจะนั้น อนึ่ง ภิกษุผู้ประกอบเนืองๆ ซึ่งพุทธานุสสติก็มีภูมฐานนั้น เมื่อยังไม่ได้แทงตลอดคุณวิเศษยิ่งๆ ขึ้นไป (ในชาตินี้) ก็จะเป็นผู้มีสุดดีเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

พระพุทธรูปปางผจญมาร

พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดง
โอวาทปาติโมกข์ทรงแสดงพระอภิธรรมโปรด
พุทธมารดาบนสวรรค์
ชั้นดาวดึงส์

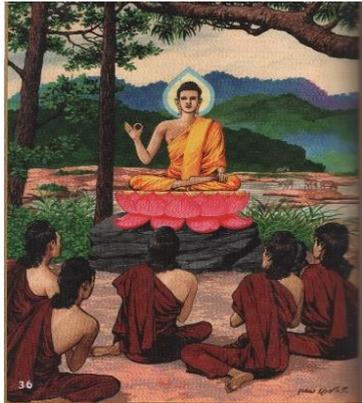
2. ธัมมานุสสติ

ธัมมานุสสติ คือการนึกถึงคุณของพระธรรม มี 6 ประการคือ สวากุขาโต ภควตา ธมฺโม, สนทิฏฐิโก, อกาลิโก, เอหิปสฺสิโก, โอปนยิโก, ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ

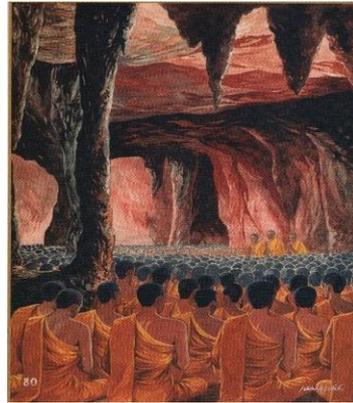
อานิสงส์ของการเจริญธัมมานุสสติ

ภิกษุผู้ประกอบเนืองๆ ซึ่งธัมมานุสสติก็มีภูมฐานนี้ ย่อมเป็นผู้มีความเคารพ มีความยำเกรงในพระบรมศาสดา โดยได้มองเห็นคุณของพระธรรมอย่างนี้ คือในการเป็นส่วนอดีต เรามิได้เห็นพระบรมศาสดาผู้ทรงแสดงธรรมอันควรน้อมเข้ามาในใจได้อย่างนี้ ผู้ทรงประกอบแม้ด้วยองค์คุณเช่นนี้มาเลย ถึงในปัจจุบันนี้ เราก็มิได้เห็นเหมือนกันเว้นเสียจากพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ฉะนั้น เป็นผู้เคารพยำเกรงในพระธรรม ย่อมบรรลุถึงซึ่งความไพบูลย์ด้วยศรัทธาเป็นต้น เป็นผู้มากไปด้วยปีติและปราโมทย์ หักห้ามเสียได้ซึ่งโทษภัยอันน่ากลัว เป็นผู้สามารถอดคกลั้นได้ต่อทุกขเวทนา ย่อมได้ความ

มั่นใจว่าได้อยู่ร่วมกับพระธรรม แหละแม่ศรีระวางของเขอันธัมมคุณานุสสติครอบครองแล้ว ย่อมกลายเป็นสิ่งควรแก่การบูชา เป็นเสมือนเรือนพระเจดีย์สถานฉะนั้น จิตย่อมโน้มไปเพื่ออันบรรลุธรรมชั้นยอดเยี่ยม แหละเมื่อเธอระลึกอยู่เนืองๆ ถึงความที่พระธรรมเป็นธรรมดี ในคราวที่ประจวบเข้ากับวัตถุที่จะพึงลวงละเมิด หิริและโอตตปปะยอมจะปรากฏเฉพาะหน้า ก็แหละ เมื่อเธอยังจะไม่ได้แทงตลอดธรรมเบื้องสูงขึ้นไป (ในชาตินี้) ย่อมจะเป็นผู้มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

ทรงแสดงปฐมเทศนา
ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร
โปรดปัญจวัคคีย์

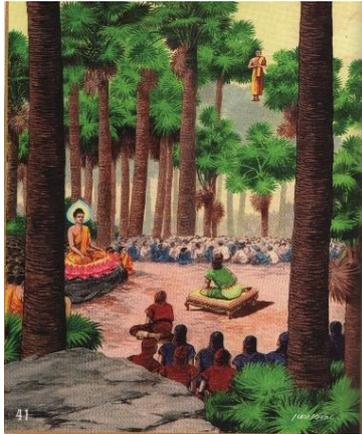
พระมหากัสสปเถระ
เป็นประธานทำปฐมสังคายนา
สืบอายุพระศาสนามาถึงบัดนี้

3. สังฆานุสสติ

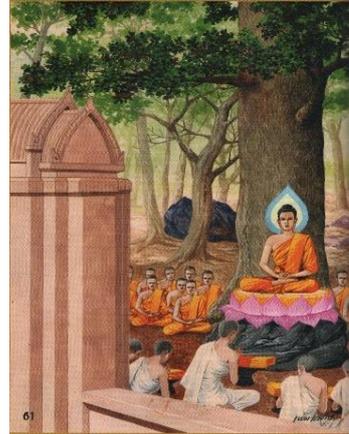
สังฆานุสสติ คือการระลึกถึงคุณของพระสงฆ์มี 9 ประการ คือ สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงโฆ, อชุปฏิปันโน, ฌายปฏิปันโน, สามิฉิปฏิปันโน, อาหุเนยโย, ปาหุเนยโย, ทกขิเนยโย, อญชสีกรณิโย, อนุตตรํ ปุญญเจตตํ โลกสุต

อานิสงส์ของการเจริญสังฆานุสสติ

ภิกษุผู้ประกอบเนืองๆ ซึ่งสังฆานุสสติกัมมฐานนี้ ย่อมจะสำเร็จเป็นผู้มีความเคารพมีความยำเกรงในสงฆ์ ย่อมจะบรรลุถึงซึ่งความโอบุศลด้วยธรรมมีศรัทธาเป็นต้น ย่อมจะเป็นผู้มากลับไปด้วยปีติและปราโมทย์ ย่อมเป็นผู้กำจัดเสียได้ซึ่งโทษภัยอันน่ากลัว ย่อมเป็นผู้สามารถอดกลั้นได้ซึ่งทุกขเวทนา ย่อมได้ความมั่นใจว่าอยู่ร่วมกับพระสงฆ์ อนึ่ง สรีระวางของภิกษุที่อันสังฆานุสสติครอบครองแล้ว ย่อมกลายเป็นสิ่งควรแก่การบูชา เป็นเหมือนว่าโรงอุโบสถที่มีพระสงฆ์ประชุมอยู่พร้อมแล้ว จิตย่อมโน้มไปเพื่อถึงพระสังฆคุณ แหละในเมื่อประจวบเข้ากับวัตถุที่จะพึงลวงละเมิด หิริและโอตตปปะยอมจะปรากฏขึ้นมาแก่เธอทันที เป็นเสมือนเห็นพระสงฆ์อยู่โดยพร้อมหน้าฉะนั้น ก็แหละ ภิกษุผู้ประกอบเนืองๆ ซึ่งสังฆานุสติกัมมฐาน เมื่อจะไม่ได้แทงตลอดซึ่งคุณพิเศษยิ่งๆ ขึ้นไป (ในชาตินี้) ย่อมจะเป็นผู้มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

พระอรุณเวลกัสปะประกาศตน
เป็นพุทธสาวกต่อหน้า
พระเจ้าพิมพิสาร ณ พระเวฬุวัน

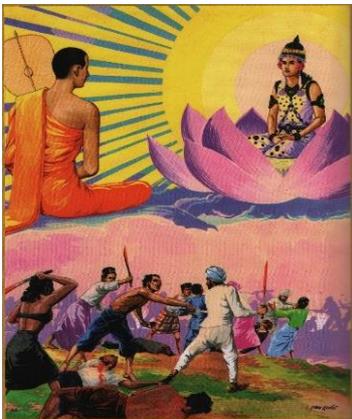
พระแม่น้ามหาปชาบดีโคตมี
นำนางกษัตริศากิยานีบริวาร
มาทูลขออุปสมบทเป็นภิกษุณี

4. สีลानุสสติ

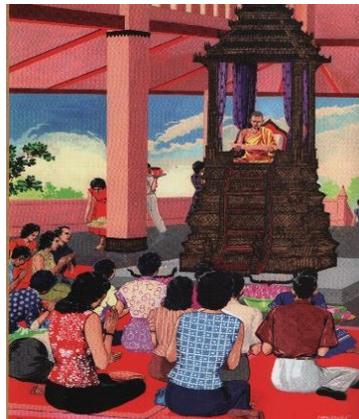
สีลानุสสติ คือการระลึกถึงศีล ได้แก่แก่น้อมจิตรำลึกพิจารณาศีลของตนที่ได้ประพฤติปฏิบัติ ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกตัดหน้าและทิวจิตครอบงำเป็นไปเพื่อสมาธิ

อานิสงส์ของสีลानุสสติ

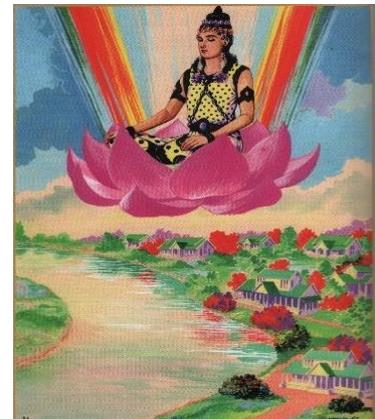
ภิกษุผู้ประกอบเนืองๆ ซึ่งสีลानุสสติก็มีฐานนี้ ย่อมเป็นผู้มีความเคารพในสิกขา เป็นผู้มีความประพฤติเข้ากันได้กับสิกขา เป็นผู้ไม่ประมาทในการปฏิสังขาร เป็นผู้หลีกเลี่ยงจากการตำหนิตนเองเป็นต้น เป็นผู้มองเห็นภัยในโทษอันเล็กน้อย ย่อมได้บรรลุถึงซึ่งความไพบูลย์ ด้วยคุณธรรมมีศรัทธาเป็นต้น เป็นผู้มักล้นด้วยปีติและปราโมทย์ ก็และเมื่อไม่ได้แห่งตลอดคุณวิเศษยิ่งๆ ขึ้นไป (ในชาตินี้) ก็ย่อมจะเป็นผู้มีสุดดีเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

พระศรีอารยั แจงแก่พระมาลัยว่า ภาย
หน้าศีลธรรมจะเสื่อม
จะเกิดกสิยัค

มหาชนชนวนกันถือศีลให้ทาน
ฟังธรรมปรารณาพบพระศรีอารยั

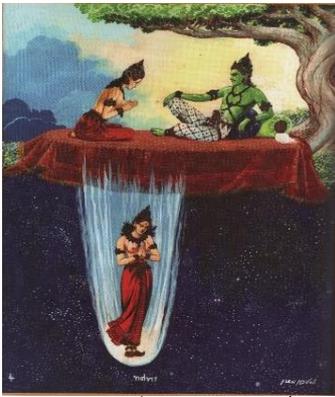
พระศรีอารยัจุติมาตรัสรู้
เป็นพระพุทธเจ้า

5. จาคานุสสติ

จาคานุสสติ คือการนึกถึงจาคะ (การเสียสละ) ของตน ว่ามีใจปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทิน มีจาคะอันสละแล้ว มีฝ่ามือชุ่ม ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการแจกทาน อยู่ครองเรือน

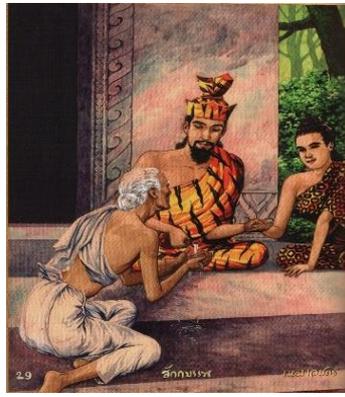
อานิสงส์ของจาคานุสสติ

ภิกษุโยคีบุคคลผู้ประกอบเรื่องๆ อยู่ซึ่งจาคานุสสติกัมมฐานนี้ ย่อมเป็นผู้น้อมจิตไปในการบริจาคโดยประมาณยิ่ง เป็นผู้มีอิच्छมาสัยไม่โลภ เป็นผู้มีปกติกระทำอันสมควรแก่เมตตาภาวณา เป็นผู้ของอาจแก่ลวกกล้า เป็นผู้มากล้นไปด้วยปีติและปราโมทย์ ก็แหละ เมื่อไม่อาบแทงตลอดซึ่งคุณวิเศษยิ่งๆ ขึ้นไป (ในชาตินี้) ก็จะเป็นผู้มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

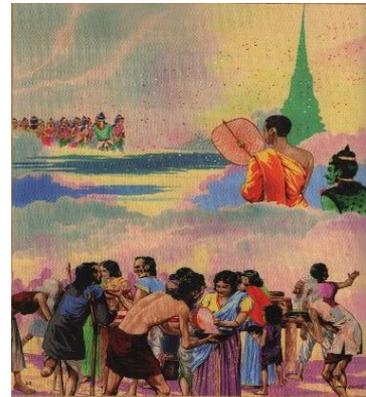
พระอินทร์ประทานพรแก่

พระนางมุสตี ให้ลงมาเกิดเป็นพระชนนี
ของพระเวสสันดร

พระเวสสันดรทรงบริจาค

พระนางมัทรีเป็นปรมัตถทาน

บุคคลผู้บริจาคทานตายแล้ว

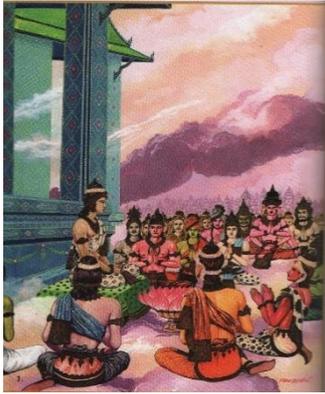
จะไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

6. เทวदानุสสติ

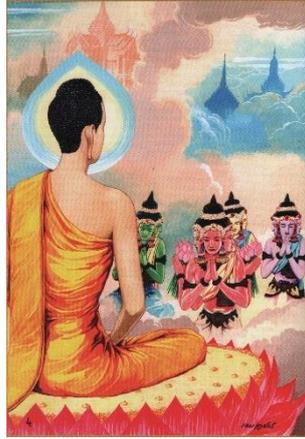
คำว่าเทพหรือเทวดา หมายถึง (1) สมมติเทพ – เทวดาโดยสมมติ คือ พระราชา พระราชเทวี และพระราชากุมาร (2) อุบัติเทพ – เทพโดยกำเนิด ได้แก่เทวดาและพรหมทั้งหลาย (3) วิสุทธิเทพ – เทพโดยความบริสุทธิ์ หมายถึงพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย เทวदानุสสติ คือการระลึกนึกถึงคุณของเทวดา และคุณธรรมนี้ที่ทำให้บุคคลไปเกิดเป็นเทวดา

อานิสงส์ของเทวदानุสสติ

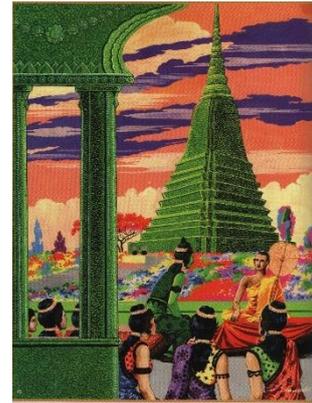
ก็แหละ ภิกษุผู้ประกอบซึ่งเทวदानุสสติกัมมฐานนี้อยู่เนืองๆ ย่อมเป็นที่รักใคร่เป็นที่ชอบใจของเทวดาทั้งหลาย ย่อมจะประสบความสำเร็จด้วยคุณมีศรัทธาเป็นต้น โดยประมาณยิ่ง เป็นผู้มากล้นด้วยปีติและปราโมทย์ ก็แหละ เมื่อยังไม่ได้แทงตลอดคุณวิเศษชั้นสูงขึ้นไป (ในชาตินี้) ก็จะเป็นผู้มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

เทพเจ้าทุกชั้นฟ้าชุมนุมกันอัญเชิญ
เทพบุตรสันตสิทโธธิตัวให้จุติลงมา
ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในมนุษย์โลก

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม
โปรดพกาพรหม

พระอินทร์เสด็จมาต้อนรับพระมาลัย
ณ พระเกศเจดีย์ บนสวรรค์ชั้น
ดาวดึงส์

อนุสสติ 6 พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้หลายสูตร คือมทานามสูตร เคธสูตร อุโบสถสูตร แม้ใน
เอกทสกนิบาต และสัมโพธิกาสาสูตร ที่พระมหากัจจายนะแสดง โดยท่านมุ่งหมายเอาเฉพาะอริยสาวก
จำพวกเดียวเท่านั้น เพราะว่าพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ ย่อมปรากฏแก่อริยสาวกเหล่านั้น และอริย
สาวกเหล่านั้นก็เป็น ผู้ประกอบด้วยศีลอันทรงคุณมีความไม่ขาดเป็นต้น ประกอบด้วยจาคะชนิดที่
ปราศจากมลทินและความตระหนี่ ประกอบด้วยคุณทั้งหลายมีศรัทธาเป็นต้น เช่นเดียวกับคุณของเหล่า
เทวดาผู้มีอานุภาพอันยิ่งใหญ่ แม้กระนั้น กัลยาณปุถุชนก็บำเพ็ญอนุสสติ 6 ได้ เพราะว่าเมื่อกัลยาณ
ปุถุชนระลึกเนื่องๆอยู่ถึงพระคุณทั้งหลายของพระพุทธเจ้าเป็นต้น จิตย่อมผ่องใสด้วยอำนาจแห่งการ
ระลึกเนื่องๆ นั้นเทียบ กัลยาณปุถุชนข่มนิวรณ์ทั้งหลายด้วยอานุภาพแห่งจิตอันผ่องใส มีความ
ปราโมทย์อย่างยิ่ง เริ่มเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ก็จะทำให้แจ้งซึ่งพระอรหัตต์ได้เหมือนกัน

สรุป

จิตรกรรมพุทธศิลป์ หมายถึง ผลงานที่เป็นภาพวาดหรือภาพเขียนของศิลปินที่มีลักษณะเป็น 2
มิติ ทั้งด้านความกว้างและความยาว โดยสื่อความหมายเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ซึ่งอาจจะเป็นภาพ
จิตรกรรมฝาผนัง บนแผ่นผ้า กระดาษ หรือวัสดุรองรับอื่นๆ หากจะแบ่งตามยุคสมัย ก็อาจเป็น
จิตรกรรมไทยประเพณี เช่นจิตรกรรมฝาผนังตามโบสถ์วิหารแต่ก่อน อาจเป็นภาพจิตรกรรมร่วมสมัย
ซึ่งผสมผสานระหว่างไทยประเพณีกับตะวันตก ซึ่งอาจเรียกว่าจิตรกรรมไทยประยุกต์ หรือจิตรกรรม
ไทยสมัยใหม่ ทำให้ต้องมีการตีความหมายกันขึ้น การเขียนภาพจิตรกรรมเกิดขึ้นพร้อมกับมีสังคม
มนุษย์ ที่ยังปรากฏให้เห็นตามถ้ำ เพิงผา และแม้แต่หลุมฝังศพมนุษย์สมัยโบราณ

อนุสสติโดยพิสดารมี 10 เหมาะสำหรับอริยบุคคล ร่องลงมาคืออนุสสติ 6 เหมาะแก่กัลยาณ
ปุถุชน เช่นชาวพุทธเราทั้งหลาย ประกอบด้วยพุทธธานุสสติ - การระลึกถึงพระพุทธเจ้า อัมมานุสสติ -

การระลึกถึงพระธรรม สังฆานุสสติ - การระลึกถึงพระสงฆ์ สีลานุสสติ - การระลึกถึงศีลที่บริสุทธิ์ของตน จาคานุสสติ - การระลึกถึงจาคะ คือการเสียสละของตน และเทวดานุสสติ - การระลึกถึงคุณธรรมที่ทำให้มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดา การระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย ทำให้บุคคลมีจิตเบิกบาน เลื่อมใส อยากรับธรรมะไปปฏิบัติตาม ซึ่งอาจนำไปถึงขั้นบรรลุความเป็นพระอริยบุคคลได้ในที่สุด ส่วนการระลึกถึงศีลและจาคะที่ตนบำเพ็ญแล้ว ทำให้ชุ่มชื่นใจ เกิดปีติปราโมทย์มีความสุข เพราะศีลและจาคะทำให้คนมีเสน่ห์เป็นที่รักชื่นชมทั้งมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย อนุสสติข้อ 6 คือ เทวดานุสสติ ระลึกถึงคุณความดีที่เคยบำเพ็ญมา ทำให้ไปเกิดเป็นเทวดา ซึ่งเป็นสุคติภูมิ อัมมมนุษย์ทั่วไปพึงปรารถนาเมื่อดเสียชีวิตจากโลกนี้ไป

เพราะฉะนั้น จิตรกรรมพุทธศิลป์จึงมีส่วนช่วยให้บุคคลผู้เพ่งมองได้รับรู้ มีความนึกคิดจินตนาการไปกับนัยสำคัญแห่งหลักธรรมที่แฝงอยู่ในภาพนั้นๆ ในขณะเดียวกัน ผู้สร้างสรรค์จิตรกรรมพุทธศิลป์ ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีส่วนจรรโลงพระพุทธศาสนา ช่วยเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และประการสำคัญอีกอย่างหนึ่ง จิตรกรรมพุทธศิลป์นั้นจะปรากฏยืนนานเป็นสมบัติของชาติด้วย

เอกสารอ้างอิง

- ธานี สุวรรณประทีป. (2565). คัมภีร์อุปาสิกขนาลังการ : การปริวรรต การแปลและวิเคราะห์. *วารสาร มจร ภาควิศึกษาศาสตร์ปริวรรต*, 8(1), 32-42.
- พระครูภาวนาโสภิต และบุญญาตา ประภัทรสิริ. (2564). โยนิโสมนสิการ : วิธีแห่งปัญญาเพื่อการพัฒนาจิตต้านโควิด-19. *วารสารธรรมวัตร*, 2(2), 9-17.
- พระชลญาณมุนี ธมฺมโกชโช. (2565). ปรากฏการณ์ทางความเชื่อของคนไทยในยุคปัจจุบัน. *วารสาร มจร ภาควิศึกษาศาสตร์ปริวรรต*, 8(1), 179-198.
- พระพุทธโฆษาจารย์. (2554). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค*. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: ธนาเพรส.
- พระมหากิตติธัญญ์ สุกิตติเมธี. (2564). การวิเคราะห์แนวทางตถเวทจากความเลื่อมใสในปรากฏสูตร. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 4(1), 84-95.
- พระมหาสมปอง มุทีโต. (2547). *คัมภีร์อภิธานวรรณนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ชมรมนิรุกติศึกษา วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์.
- พระสมชาย บัวแก้ว, พระมหาบุญศรี วงศ์แก้ว และ สุเชาว์ พลอยชุม. (2564). อภิสมาจาร กระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพตามแนวพระพุทธศาสนา. *วารสารศิลปการจัดการ*, 5(3), 895-907.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- ราชบัณฑิตยสถาน. (2555). *พจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์*. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 29). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- เหม เวชกร. (2558). *ภาพจิตรชุดปฐมสมโพธิ พระมาลัย พานง พระเวสสันดร*. กรุงเทพฯ: โคเวอร์ครีเอทีฟ.
- Tan, C. C., & Damnoen, P. S. (2020). Buddhist Noble Eightfold Path Approach in the Study of Consumer and Organizational Behaviors. *Journal of MCU Peace Studies*, 8(1), 1–20.